

Характер і рушійні сили економічного глобалізму

План

1. Тенденції, асиметрії, регулювання глобального економічного розвитку.
2. Поняття глобальної економіки.
3. Концепція кластеру.
4. Економічна глобалізація та її асиметрії.
Індикатори економічної глобалізації.

Глобалізація

- Протягом останніх десятиліть глобалізація проявлялась і досліджувалась як ключова тенденція людського розвитку.
- Сучасні трансформації надають їй нової якості - із **тенденції** глобалізація переростає в еволюційний, поетапний, всеосяжний, структурований багаторівневий **процес**, який, маючи складну мотиваційну природу, позитивні і негативні риси, виводить цивілізацію на більш високий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності.
- Він включає в себе політичні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові, однак найбільш кардинальні зміни відбуваються в глобалізованому економічному середовищі (рис.).

Структура глобалізаційного процесу

Глобальний економічний розвиток: тенденції, асиметрії, регулювання

- У найбільш загальному вигляді якісні ознаки економічної глобалізації відображають процеси *транснаціоналізації, регіоналізації та глобальної інституціоналізації*, а її головною рушійною силою є принципові науково-технологічні зрушення на основі всеосяжної інформатизації.
- Економічний розвиток стає все менш залежним від факторів обмеження використання *матеріально-сировинних ресурсів*; разом з тим інтелектуально-інформаційні ресурси, не маючи абсолютних кількісних обмежень, здатні до глобальної мультиплікації, тиражування, саморозвитку.
- Сучасний постіндустріальний розвиток супроводжується формуванням якісно нових тенденцій як у внутрішніх економічних системах розвинутих країн, так і в міжнародних економічних відносинах взагалі.

Тенденції сучасного постіндустріального розвитку

- По-перше, очевидним є різке зниження сировинної і частково енергетичної залежності внаслідок новітньої деіндустріалізації економіки.
- По-друге, в міжнародній торгівлі країни - економічні лідери вивільняють ринки масових споживчих товарів, що на перший погляд виглядає як завоювання цих ринків іншими країнами.
- По-третє, пріоритетним стає дійсно стратегічний і глобально конкурентоспроможний продукт - інформація (доступ до сучасних знань і засобів зв'язку), яка, поряд із землею, капіталом і працею, стає *самостійним фактором виробництва*. На сьогоднішній день найбільші прикладні можливості, перспективи і динаміку має Інтернет - всесвітня багатофункціональна комп'ютерна мережа з різними способами взаємодії віддалених комп'ютерів (Інтранет, Екстранет) і спільним використанням послуг інформаційних ресурсів.

За О. Тофлером, додана вартість переміщення природно-сировинних ресурсів становить 1%, виготовлення кольорових телевізорів - 16%, комп'ютерів - 1700%. За експертними оцінками рентабельність інтелектуального продукту ХХІ століття перевищить рентабельність останніх в 10 000 разів.

Тенденції сучасного постіндустріального розвитку

- По-четверте, постіндустріальна економіка набуває все більш виражений інноваційний характер, коли нові відкриття, винаходи, технології, товари та послуги з'являються не епізодично або спонтанно, а стають постійною і найважливішою складовою економічного прогресу.
- Спираючись на теоретичні обґрунтування І. Шумпетера про «творчо руйнівну» роль науково-технологічного прогресу і на роботи таких економістів, як Г. Менш, Р. Солоу, Л. Суте, Г. Портер та ін., економічна наука поповнилась новим її розділом - **теорією інновацій**. Це знайшло практичне відображення в сучасних моделях розвитку, в яких науково-технологічні переваги визначаються як головний засіб економічного зростання, формування ефективної структури експорту і як інструмент захисту від конкуренції, що базується на традиційних факторах виробництва.

Тенденції сучасного постіндустріального розвитку

- Сучасні дослідники справедливо пов'язують перспективи розвитку з моделлю інтелектуальної економіки, оскільки розвиток стає все більш залежним від інтелектуального капіталу (людський капітал як сукупність знань, звичок і творчих здібностей людини плюс структурний капітал як технічне, інформаційне та організаційне забезпечення його реалізації).
Уже сьогодні в країнах ОЕСР понад половини ВВП створюється в інтелектуальному виробництві. У сучасній парадигмі менеджменту формується розуміння не тільки креативних галузей, а й креативної економіки. У всіх відношеннях безперечним є те, що в XXI столітті успіх сприятиме країнам, в яких складуться оптимальні пропорції між творчою енергією людини і іншими ресурсами економічного розвитку.

Поняття глобальної економіки

- Сьогодні можна говорити про феномен глобальної економіки, яка принципово відрізняється від міжнародної, набуваючи рис **багаторівневої системи**, структурованої на основі *інституціональних суб'єктів і секторальних галузей*.
- Її становлення ускладнює насамперед *суб'єктну* ієрархію економічних відносин, коли помітна дискредитація держави як основного структурного елемента глобальної економіки супроводжується постійно зростаючим впливом ТНК, мегарегіональних блоків, міжнародних урядових і неурядових організацій, екстериторіальних і функціонально автономних міст - світових фінансово-інноваційних центрів, окремих індивідів - великих бізнесменів, топ-менеджерів, інтелектуалів, їх неформальних груп.

Структура глобальной экономической системы

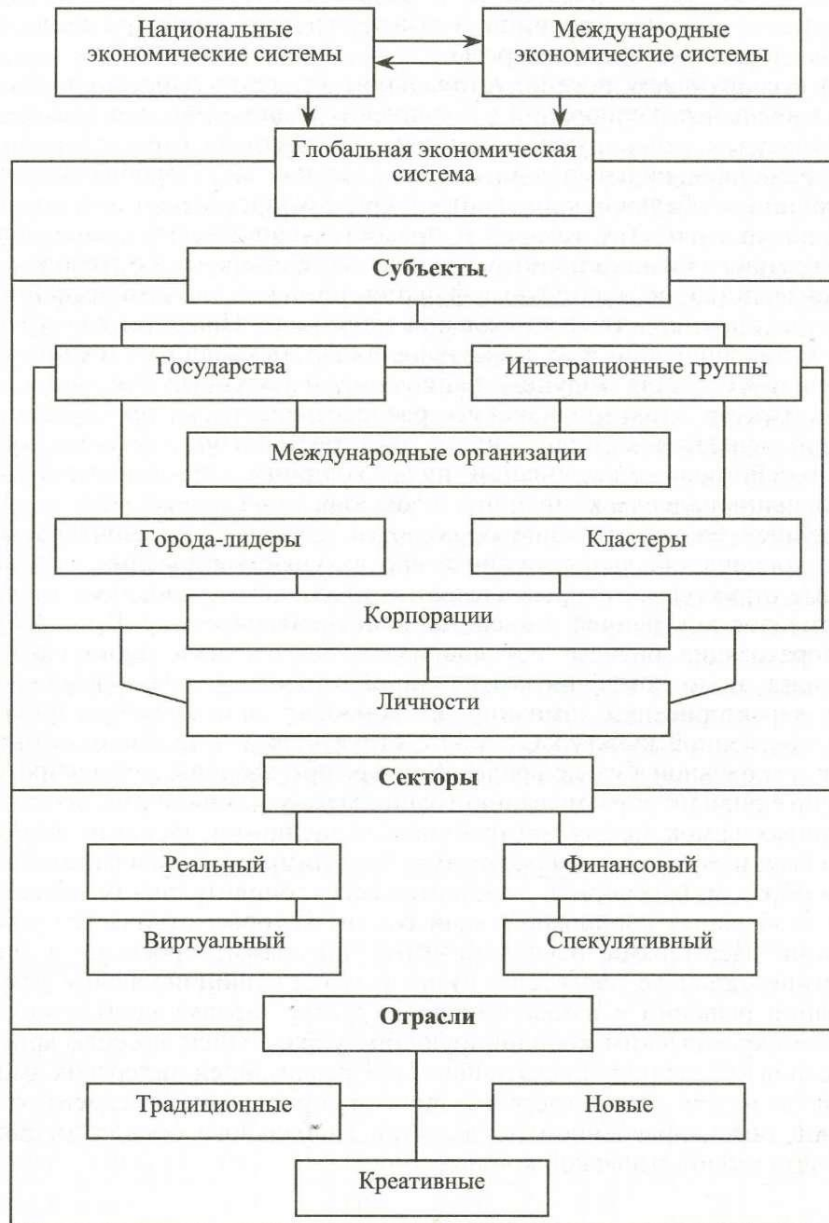

Рис. 1.3. Структура глобальной экономической системы

Тенденції розвитку глобальної економічної системи

- На *міжкраїнному рівні* глобалізація характеризується істотними змінами у взаємодії центру і периферії відносно монополізації інтелектуальних ресурсів і високотехнологічних сфер економічної діяльності та концентрації контролю над фінансово-інформаційними потоками в групі провідних країн світу.
- При цьому зростає експансія на ринках не тільки традиційних країн-лідерів, а й нових глобальних гравців - Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Китаю, Індії, Росії, Бразилії.

Тенденції розвитку глобальної економічної системи

- Мегарегіональна консолідація глобального ринку відбувається шляхом розвитку міждержавних економічних об'єднань, насамперед ЄС, Північноамериканської зони вільної торгівлі, Асоціації азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва. На їх долю приходиться приблизно 80% світового ВВП, 85% світового експорту.
- Розвиток регіональної інтеграції, з однієї сторони, формує якісно нове поле глобальної конкуренції, стимулює нові лідируючі гегемонії і контргегемонії, а з іншого - за допомогою багатосторонніх узгоджувальних і координаційних процесів регулює конфлікти, підтримує відносну світову конкурентну рівновагу.
- Можливим варіантом розвитку конкуренції в цьому напрямку є створення *коаліції регіональних інтеграційних об'єднань з домінуванням економічних факторів*, що дозволить знизити ймовірність утворення жорстких ієрархічних інституційних структур, лібералізувати режими.

Коаліція регіональних інтеграційних об'єднань

- закладає підґрунтя майбутнього світоустрою, що полягає у наступному:
 - формування угруповань на основі економічних, а не політичних факторів, виникнення яких зумовлено реакцією на глобальні трансформації;
 - домінування економічних факторів знижує вірогідність виникнення ієрархічних інституційних структур, рішення яких є обов'язковими для країн-членів;
 - спрямованість у першу чергу на створення своєрідних «островів більш ліберального економічного режиму», а не на побудову регіональних протекціоністських анклавів;
 - поглиблення рівня регіональної координації економічної політики, що виражається в орієнтації, в першу чергу, на безпосередньому регулюванні господарських процесів у межах національних економік (гармонізація податкових систем, режиму доступу на ринки, систем стандартів тощо) замість вирішення питань, що лежать на поверхні, усунення внутрішніх і зовнішніх бар'єрів між країнами, що входять до складу групування.

АТЕС

- Асоціація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва створена в 1989 р. Як оформлене регіональне інтеграційне угруповання АТЕС тільки складається, в ній починаються інтенсивні пошуки схем співробітництва. Сьогодні *моделі північноамериканської й азіатсько-тихоокеанської інтеграції відрізняються від західноєвропейської*. Якщо в Західній Європі процес інтеграції йшов від створення єдиного ринку до економічного, валютного і політичного союзу, що супроводжувалося формуванням і зміцненням **наднаціональних структур**, то в зазначених регіонах інтеграційні процеси охоплюють насамперед **мікрорівень на базі транснаціональних корпорацій**.

На даний час АТЕС включає 21 державу Азії, Північної і Південної Америки: Канаду, США, Мексику, Нову Зеландію, Австралію, Папуа-Нову Гвінею, Бруней, Індонезію, Малайзію, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Південну Корею, Тайвань, Гонконг, КНР, Японію, Чилі, В'єтнам, Перу, РФ.

Тенденції розвитку глобальної економічної системи

- На мікрорівні транснаціональний компонент економічної глобалізації залишається не тільки очевидним (саме транснаціональні корпорації були і є носіями глобальних мотивацій і дій; 300 з них на сьогодні виробляють 75% світового ВВП), а й системоутворюючим, оскільки внутрішньо-і міжкорпоративні зв'язки та операції глобального бізнесу мають власні мотивації, принципи та етику, що ігнорують традиційні національні та регіональні інтереси.

Тенденції розвитку глобальної економічної системи

безперечною стає надзвичайна концентрація бізнесу з утвердженням глобальних корпорацій, менеджмент яких відрізняється:

- а) безпрецедентними масштабами здійснюваних програм, проектів та операцій трансконтинентального характеру;
- б) процедурами ініціювання розробки та реалізації рішень в рамках гнучких структур, переважно мережевого типу;
- в) демократичним координуючим управлінням в середовищі крос-культурного стилю поведінки;
- г) креативністю у реалізації лідерських амбіцій і стратегій в найбільш прогресуючих і прибуткових сегментах ринку;
- д) активною цілеспрямованою підтримкою глобального бренду;
- е) обов'язковістю врахування геополітичної кон'юнктури.

Тенденції розвитку глобальної економічної системи

- Домінуючі на ринках товарів, послуг, капіталів, технологій, управлінських інновацій глобальні корпорації реально стають впливовими суб'єктами економіки як мінімум за кількісними параметрами.
- В якісному плані глобальні корпорації - найбільш динамічні її складові, оскільки за мобільністю, здатністю адекватно реагувати на зміни в конкурентному середовищі вони перевершують традиційні державні, міжнародні та регіональні наддержавні структури.
- Діяльність глобальних корпорацій, які, скоріше за все, не знайдуть ринкової альтернативи, значною мірою визначатиме контури майбутньої глобальної економіки і філософію глобальної конкурентоспроможності та лідерства.

Тенденції розвитку глобальної економічної системи

Однак безсумнівним є й те, що навіть організаційно реформовані і високо консолідовані корпорації, як ключові суб'єкти глобального бізнесу, не будуть грати самостійної ролі у глобальній економіці і політиці, а подальші контури трансформації світової системи стануть формуватися в їх продуктивній взаємодії з державами та міжнародними організаціями зі структурно оновленими порівняно з класичними функціональними портфелями.

Тенденції розвитку глобальної економічної системи

- Переваги сучасної мережевої організації економічної діяльності з гнучкими регіонально-галузевими конфігураціями створюють передумови до підвищення ролі великих міст, в яких концентрується науково-технологічний і фінансово-інвестиційний потенціал.
- При цьому міста світового значення багато в чому стають не тільки автономними елементами глобальної економіки, але і своєрідними «пультами глобального управління», а акценти глобального лідерства зміщуються в площину конкурентних політико-економічних взаємин традиційних держав, мікрорегіонів, інституціоналізованих макрорегіонів.

Топ-5 міст-глобальних лідерів

Місто	Населення, млн. чол.	ВВП, млрд. дол. США		Купівельна спроможність, %	Індекс GFCI, місце
		2005 р.	2020 р. (прогноз)		
1. Лондон	8,6	452	708	92,0	1
2. Гонконг	7,2	244	407	49,0	3
3. Нью-Йорк	19,1	1130	1156	100,0	2
4. Токіо	35,7	1119	1600	96,0	6
5. Чикаго	8,9	460	645	115,0	7

Мікрорегіони

- Північна Італія, Баден-Вюртенберг, Силіконова долина, трикутник Сінгапур - Джохор – сусідні острови Індонезії, Токіо та прилеглі до нього регіони, тобто зони інноваційно-ділової активності. Вони можуть знаходитись в середині країни або виходити за її межі, корелюючи з найближчим геоекономічним і культурним оточенням для забезпечення конкурентного лідерства.

Концепція кластерів

- За формулюванням ЄК, кластер – це група незалежних підприємств-ініціаторів - малих, середніх і великих, а також науково-дослідних організацій, задіяних у певному секторі або регіоні, діяльність яких спрямована на розвиток інноваційної активності шляхом стимулювання активної взаємодії, спільного використання ресурсів, обміну знаннями і досвідом, а також ефективного сприяння передачі технологій, мереж і розповсюдженню інформації серед підприємств, що входять у кластер.
- Високий конкурентний статус у глобальній економіці мають кластери, концепція яких відображає нове бачення сучасних процесів регіоналізації. Експерти справедливо відзначають, що кластерні структури, насамперед інноваційні, виступають **ЛОКОТИВОМ** економічного зростання національних та регіональних економік, а реалізація кластерних ініціатив - ключовий інструмент конкурентоспроможності країн і їх регіонів, що підтверджується статистикою Європейської комісії.
- *Так, в Данії діють 13 регіональних і 16 національних промислових кластерів, в Італії - 199 індустріальних дистриктів, в Японії - 19 промислових кластерів, в Нідерландах - 12 національних кластерів, в Норвегії - 62 кластера, в Великобританії - 154 регіональних кластера* Примітно, що в Європейському Союзі надзвичайно важливим стало проведення цілеспрямованої кластерної політики, яка володіє ефективними інструментами та механізмами реалізації і сприяє в кінцевому підсумку посиленню конкурентоспроможності європейської економіки.

Концепція кластерів

В цілому на надзвичайно широке поширення кластерів в США, Японії, Європі вплинуло:

- прискорення науково-технічного прогресу і принципові наукові відкриття,
- посилення конкуренції між ТНК в інноваційній сфері,
- відстоювання мобільної позиції малого та середнього бізнесу,
- актуалізація проблеми регіонального розвитку,
- податкові пільги для розвитку інновацій, політика заохочення,
- створення нових робочих місць,
- розвиток інфраструктури,
- кластери не суперечать глобальному характеру конкуренції, комплексно охоплюючи міжгалузеві і міжрегіональні, науково-технічні, інформаційні, маркетингові взаємозв'язки.

Концепція кластерів

- Архетипним прикладом регіону, в якому породжуються сильні кластери у багатьох високотехнологічних областях, є Силіконова долина США.
- Високі результати отримані сильними європейськими кластерами, створеними на основі використання американського досвіду. Вони спеціалізуються на фінансових послугах (Лондон), вирощуванні квітів (Голландія), біологічній фармацевтиці (Данія і Швеція) та ін.
- У багатьох країнах кластерна політика почала формуватися на регіональному рівні раніше за національний рівень. Так, у Німеччині такі землі, як Баден-Вюртемберг, Баварія, Північна Рейн-Вестфалія започаткували програми зі створення мереж, що об'єднували науку і бізнес, ще у 80-ті роки. Натомість, федеральний уряд ініціював перші програми у середині 90-х років.

Концепція кластерів

Включення держави у кластерну політику значною мірою пов'язано з виникненням *потреб у фінансуванні* конкретних спільних проектів. Як правило, воно обмежувалося стимулюванням процесів самоорганізації і формування кластерів в економіці регіонів.

Це можна проілюструвати на прикладі програм з підтримки кластерів у Франції, які орієнтувалися на розвиток локальних виробничих систем. Вона надавала можливість отримання субсидій у середньому в сумі 37,5 тис. євро на кластер. Умови фінансової підтримки були відносно м'які: формування кластерної організації, що об'єднувала її засновників.

Вони могли витратити кошти на досить широкий перелік витрат, у тому числі на створення бренду; підтримку експорту; самоорганізацію підприємств, університетів і місцевих влад; отримання досвіду для реалізації у подальшому масштабніших програм.

У 2006-2008 роках з огляду на успішність програм розвитку локальних виробничих систем їх змінила програма «Competitiveness clusters», фонд якої становив 1,5 млрд. євро, що розширювало діапазон підтримки кластерних ініціатив. З неї здійснювалося фінансування конкретних програм кластерів, що вже були сформовані і засвідчили свою ефективність.

Концепція кластерів

Аналіз публікацій свідчить про те, що в розрізі територіальних утворень і окремих галузей кластеризація в Україні розвивається нерівномірно.

Найбільшого розповсюдження вони набули у будівництві, туризмі, харчовій і швейній промисловості. Успішно почали працювати в Івано-Франківській області кластери з туризму і виробництва сувенірної продукції «Сузір'я», а також кластер «Ліжникарство та інші художні промисли на Прикарпатті» з виготовлення виробів з овечої вовни. У Рокитнівському районі Рівненської області зареєстровано кластер з деревообробки, у Херсонській області – транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України», у Полтавській – кластер екологічно чистого дитячого харчування «Полтавщина», в Одеській – кластер органічного землеробства і зеленого сільського туризму у Придунав'ї, у Харківській – кластер свинарства та м'ясних виробів.

Концепція кластерів

У всіх областях будівельної сфери України створені і функціонують кластери. Перший з них у цій галузі і фактично в Україні кластер «Поділля» створено у місті Хмельницькому в 1998 році. Він об'єднав більше 30-ти пов'язаних з будівництвом підприємств і організацій, що розташовані на території Хмельницької області, майже всі з яких співпрацюють донині, забезпечуючи робочими місцями близько п'яти тисяч чоловік. Кластер виконує оригінальні замовлення як в Україні, так і закордоном в рамках українсько-польської програми ділової співпраці. Створення будівельного кластеру на Хмельниччині стало можливим завдяки наявності на території області корисних копалин, що використовуються у будівельній індустрії, а також відповідного наукового, виробничого і кадрового потенціалу. Не останню роль відіграла і та обставина, що через місто Хмельницький проходять великі фінансові потоки завдяки тому, що за останні десятиліття в ньому сформувалися великі оптові ринки.

Концепція кластерів

- До вдалих ініціатив, які функціонують останні десять років завдяки об'єднанню, відноситься Хмельницьке обласне громадське об'єднання «Швейний кластер», що зареєстроване у 2001 році. До нього увійшли підприємства легкої і текстильної промисловості, Хмельницький національний університет і «Студентський будинок моделей». Підприємства цього кластеру відійшли від масового виробництва уніформ і розпочали формувати свої модельні лінії, раціонально розподіливши між собою ринки збуту продукції.

Концепція кластерів

- В економічному просторі прикордонних регіонів зростає актуальність транскордонної кооперації на основі формування єдиної інноваційної інфраструктури, забезпечення ефективного використання місцевого науково-технічного потенціалу, створення умов для модернізації промисловості та її прискореного розвитку. Це особливо характерно для *Придунайських територій після вступу Румунії до Європейського Союзу* і виникнення в результаті цього нових можливостей, які може дати об'єднана Європа.
- Нині розробляються проекти кластеризації на території українського Придунав'я з урахуванням його унікальності як однієї з найважливіших транспортних артерій Європи. Для розробки стратегії створення кластерних систем має враховуватися розташування Придунайського регіону на перетині важливих міжнародних шляхів з Європи в Азію, що включає три морських торговельних порти (міста Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайск), 2 судноремонтних заводи, Державну судноплавну компанію ВАТ «Українське Дунайське пароплавство», 4 залізничних станцій, локомотивне депо, ряд підприємств автомобільного транспорту, аеропорт «Ізмаїл».
- Відповідно висновків експертів у регіоні доцільно створити навчальний та інформаційно-аналітичний кластер на основі якого можна буде набути навички і досвід в аналізі локальних виробничих систем і здійснювати подальше формування кластерів різного типу на територіях Єврорегіону «Нижній Дунай» (Румунія, Молдова). Щодо залучення іноземних інвестицій в економіку Придунав'я, то воно потребує вирішення нагальних проблем відновлення технологічної бази підприємств регіону, модернізації діючих і перепрофілювання виробництв, які простоюють. При цьому пріоритетними мають бути напрямки розвитку, що включають удосконалення і розширення транспортних мереж і портів та розширення й диверсифікацію експортного.

5. Економічна глобалізація та її асиметрії. Індикатори економічної глобалізації.

Регулятивні механізми глобальної економіки

Мова сьогодні вже не йде про традиційне суперництво між суб'єктами глобальної економіки або корпоративне лідерство:

- з одного боку, зароджується *феномен корпоративного глобалізму*, коли внаслідок розвитку транснаціональних інтеграційних зв'язків формується порівняно небагато численна група корпорацій - глобальних лідерів, які непропорційно сильно впливають на глобальну економіку. Так, за оцінками Швейцарського федерального інституту технологій 147 корпорацій контролюють майже 40% всіх активів ТНК.

Корпоративний глобалізм

- За результатами глибоких досліджень у цьому напрямку був зроблений безпрецедентний висновок - ядро з менш ніж 1% корпорацій фактично являє собою глобальну економічну гіперструктуру, що контролює майже половину світової економіки. З іншого боку, посилюється роль особистості як нового суб'єкта глобальної економіки.

Демонстрацією цього є рейтинги «Forbes» найбагатших людей в світі (мільярдерів), число яких у 2008 р. перевищило 1000 осіб із загальним доходом в 3,5 трлн. дол. США. Верхні позиції в рейтингу традиційно займають власник американської холдингової компанії «Berkshire Hathaway» Уоррен Баффет (62 млрд. дол. США), мексиканський промисловець Карлос Слім Хелу (60 млрд. дол. США), головний акціонер «Microsoft» Білл Гейтс (58 млрд. дол. США) Вкрай цікавими є кількісні оцінки ролі мільярдерів в економіках окремих країн: так, в США їх капітал складає 10% ВВП, в Китаї - 2,6%, в Росії - понад 10%, в Україні - 37%.

**Можна констатувати формування нової
фундаментальної тенденції глобального розвитку,
коли персоніфікована корпоративна влада регулює і
транснаціональну, і державну економічну і соціальну
сферу життєдіяльності**

якщо приймати до уваги наявність:

- а) глобальних олігополій в промисловості, банківському, інвестиційному, страховому та телекомунікаційному бізнесі;
- б) приватних рейтингових агенцій із заангажованим топ-менеджментом;
- в) вузького кола економістів, що роблять істотний вплив на міністерства фінансів, найбільш авторитетні міжурядові органи і приватні структури;
- г) інтегровану в міжнародному масштабі мафію.

Глобальний ринок як системоутворюючий елемент глобальної економіки

Глобальний ринок в ідеалі доцільно визначати, з одного боку, як механізм забезпечення глобальної факторної мобільності з вільним доступом до матеріальних і нематеріальних ресурсів розвитку, а з іншого - як механізм урівноваження глобального попиту (бажання, потреби і можливості сучасного споживача купувати необхідні товари та послуги без обмежень за обсягами, номенклатурою, територіями) і глобальної пропозиції (здатність суб'єктів глобальної економічної системи забезпечувати ринок товарами і послугами в адекватних глобальному попиту обсягах, номенклатурі, цінах).

При цьому глобальний попит відображає бажання, потреби і можливості сукупного споживача купувати необхідні товари і послуги за інтернаціоналізованою ціною без обмежень за обсягами, номенклатурою та територіям. При цьому відбувається гомогенізація споживчих вимог під впливом глобальних торговельних марок і брендів, а глобальний ринок насичується стандартизованими товарами і послугами, що сприяє усуненню торгових бар'єрів, зокрема в межах ВТО, гармонізації законодавства, в т.ч. по захисту об'єктів інтелектуальної власності, розвитку інформаційно-рекламних технологій, глобальної консолідації бізнесу.

Глобальный рынок как системообразующий элемент глобальной экономики

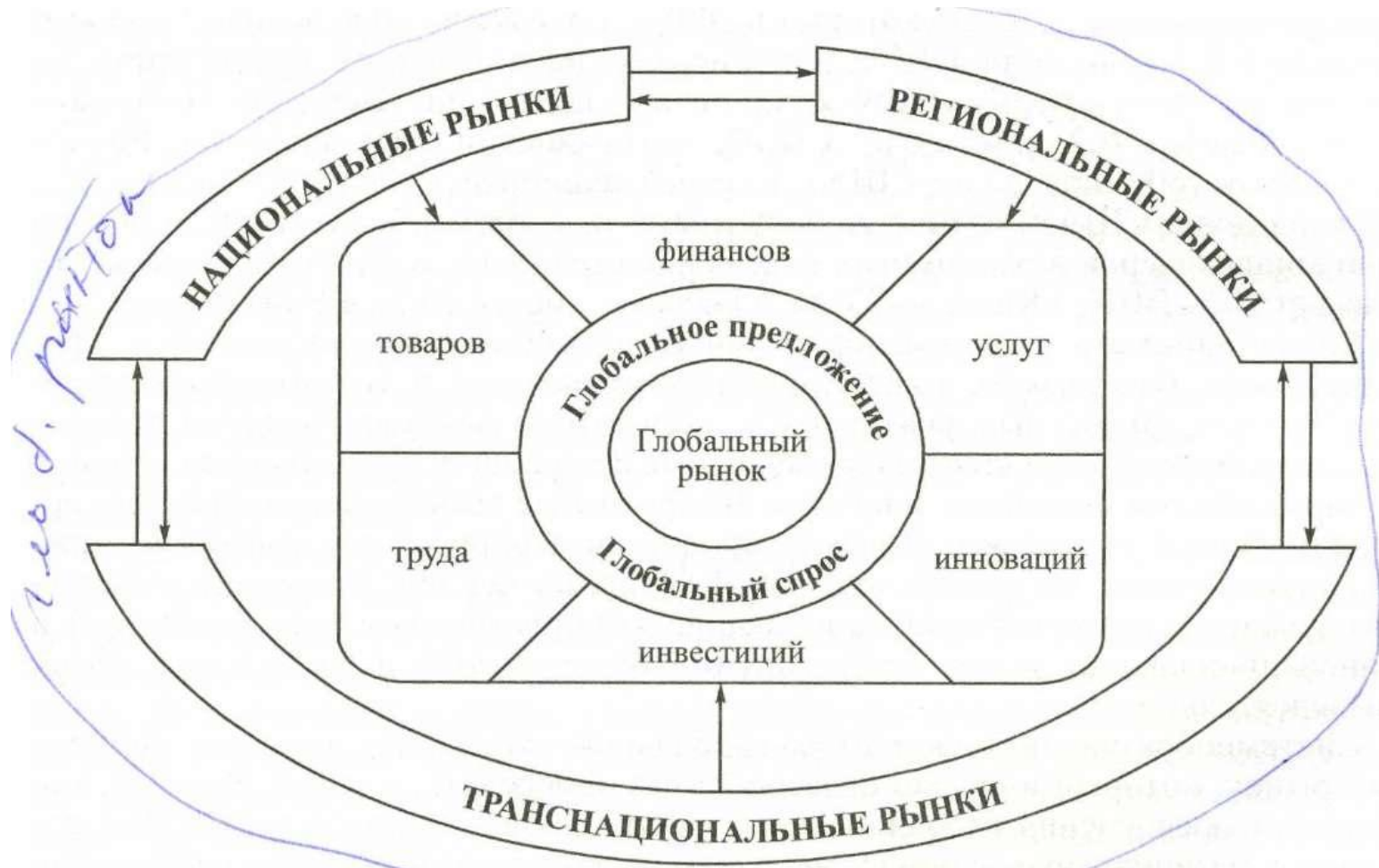

Рис. 1.4. Формирование глобального рынка и контуры его сегментации

Як вищий рівень інтернаціоналізації, глобалізація

Підштовхує:

- поширення у всесвітньому масштабі технологічних, управлінських та соціальних інновацій,
- активізацію та диверсифікацію міжнародного обміну товарами, послугами та інвестиціями, синхронізацію темпів і рівнів економічного росту в постіндустріальній парадигмі економічного розвитку.
- Ринкова уніфікація та регуляторна гармонізація утворюють гомогенне нормативно-правове середовище міжнародного бізнесу, сприяють конвергенції національних економік в руслі глобального відтворювального процесу.

Глобалізація

- з одного боку, об'єктивний і закономірний процес,
- з іншого - штучне, насильницьке явище, яке розвивається під тиском економічно потужних держав, а особливо ТНК, з метою вирішення власних проблем і реалізації егоїстичних інтересів у глобальному середовищі.

Глобалізація - багаторівнева, ієрархічна система, що включає:

- *глобалізацію на світовому рівні*, що проявляється у зростанні економічної взаємозалежності країн і регіонів, переплетенні їх господарських комплексів та економічних систем;
- *глобалізацію на рівні окремої країни*, що характеризується такими показниками, як відкритість економіки, питома вага зовнішньоторговельного обороту або експорту у ВВП, обсяг зарубіжних інвестиційних потоків, міжнародних платежів та ін.;
- *галузеву глобалізацію*, яка вимірюється, по-перше, відношенням обсягів зустрічної внутрішньогалузевої торгівлі до світового виробництва відповідної галузі, по-друге, коефіцієнтом галузевої спеціалізації, розрахованим як співвідношення національних та міжнародних експортних квот галузі;
- *глобалізацію на рівні компанії*, яка залежить від того, наскільки остання диверсифікувала свої надходження і розмістила свої активи в різних країнах з метою збільшення експорту товарів і послуг та використання місцевих переваг, зокрема, більш широкого доступу до природних ресурсів і відносно дешевої робочої сили. Ступінь глобалізації компанії не в останню чергу залежить від таких показників, як розміщення на зарубіжних ринках надходжень від продажу та головних активів, внутрішньо фірмової торгівлі і відповідних технологічних трансфертів, використання аутсорсингу та ін.

Економічна глобалізація

- не є прямолінійною і гомогенною, особливо враховуючи як позитивні, так і негативні її прояви, коли витрати та переваги розподіляються нерівномірно, асинхронно і непропорційно насамперед у між країнному аспекті.
- Генеруються технологічні, інформаційні, економічні, соціокультурні та міжцивілізаційні виклики, що зумовлюють відповідні асиметрії сучасного світогосподарського розвитку.
- При цьому глобальні економічні асиметрії (фінансово-інвестиційні, виробничі, торговельні, інфраструктурні) слід розглядати в контексті асиметрій технологічних і інформаційних, які в неоднорідному соціокультурному середовищі призводять до геополітичних і міжцивілізаційних асиметрій.

Економічна складова глобалізації пов'язана

із джерелами, факторами і формами господарського прогресу (інвестиціями і технологіями, робочою силою, інтелектуальними та фінансовими ресурсами, менеджментом, маркетингом і т. п.).

Формами прояву цих процесів є:

- збільшення обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізація і дерегулювання руху капіталу;
- диверсифікація світових фінансових ринків і ринків технологій;
- відчутне підвищення ролі ТНК у світових господарських процесах;
- посилення глобальної конкуренції;
- зародження систем глобального, стратегічного менеджменту;
- зростання значення інформаційних та комунікаційних технологій в економічному розвитку.

Суть економічної глобалізації

- полягає в посиленні єдності, системної цілісності світового господарства на основі ринкової парадигми та поглиблення планетарних інтеграційних процесів
1. характеризується відповідними якісними і кількісними параметрами, показниками і критеріями, що відображають історичну динаміку цього феномена, головні з яких:
 - посилення взаємозалежності економік різних країн;
 2. зміцнення цілісності та єдності світового господарства, в основі якого - все більша відкритість національних ринків;
 3. поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці.

Існує три групи індикаторів, що відображають різноманітні аспекти процесу глобалізації в економічній сфері

- *Головні індикатори* найбільш поширені і використовуються в якості пріоритетних в національній статистиці всіх країн світової спільноти для виміру економічної глобалізації. Найбільш повно дані індикатори імплементовані в статистику країн ОЕСР.
- *Додаткові індикатори* призначені для отримання більш широкої інформації, необхідної для теоретичних цілей, однак на практиці її складно отримати, так як вона стосується, наприклад, зарубіжної діяльності багатонаціональних корпорацій.
- *Експериментальні індикатори* відображають окремі важливі аспекти процесу економічної глобалізації, але поки не мають належного теоретичного і практичного обґрунтування, тому що є новими явищами господарської діяльності.

Індикатори, як важливий статистичний механізм, дають можливість відслідковувати кількісні та якісні аспекти економічної глобалізації, визначати її рівень і масштаби. Виділяють 6 груп головних індикаторів:

1. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), що визначаються як фінансові потоки ПІІ в ВВП; доходи від ПІІ у ВВП; позиції ПІІ у ВВП.
2. Доходи інвестора і приймаючої країни в економічному секторі. На основі порівняльного аналізу встановлюється частина прямих інвестицій країни-донора в загальному обсязі залучених ПІІ і позиція ПІІ цієї країни в загальному фонді ПІІ. Аналогічні показники розраховуються також по економічному сектору.
3. Дохід від вивезених і ввезених інвестицій як частка доходу від загальних ПІІ або в економічному секторі, або в країні-донорі в цілому (питома вага доходу від ПІІ в позиції ПІІ). Тут розглядається економічна діяльність міжнародного підприємства в окремій галузі чи в країні в цілому. Визначається питома вага зарубіжних філій і материнських компаній у створенні доданої вартості, в загальному випуску продукції і у формуванні валового фіксованого капіталу, а також частка співробітників зарубіжних філій та зайнятих у материнських компаніях в загальній структурі зайнятих і в сукупному фонді оплати праці. Всі попередні показники стосуються також материнських компаній і країн, що здійснюють багатонаціональне підприємництво. Окрема позиція стосується міжнародного поширення технологій.

Індикатори, як важливий статистичний механізм, дають можливість відслідковувати кількісні та якісні аспекти економічної глобалізації, визначати її рівень і масштаби.

4. Рівень інтернаціоналізації досліджень і розробок в транснаціональних фірмах країни. Він визначається з урахуванням витрат на фінансовані з-за кордону дослідження і розробки в промисловості; доданої вартості, обсягу випуску продукції та осіб, зайнятих в закордонних філіях, в контексті діяльності, пов'язаної переважно з дослідженнями і розробками. Окремим рядком розраховується питома вага материнських компаній в дослідженнях і розробках і в загальній кількості дослідників.
5. Рівень інтернаціоналізації та поширення технологій в окремій країні в цілому і в індустріальному секторі зокрема, включає вартість технологій і обсяг коштів, отриманих від їх продажу, в співвідношенні з ВВП, а також ці показники в співвідношенні з витратами на дослідження і розробки.
6. Рівень інтернаціоналізації торгівлі високотехнологічними товарами в розрізі країни та її промислового сектора. Особливу увагу приділяють частці високотехнологічного промислового експорту зарубіжних філій у загальному випуску високотехнологічної продукції, а також на питому вагу високотехнологічного експорту та імпорту зарубіжних філій і материнських компаній у загальному (сукупному) високотехнологічному експорті та імпорті.

Позитивними результатами глобалізації

більшою мірою користуються розвинені країни, в той час як ті, що розвиваються, особливо найбідніші, країни часто страждають від її негативних наслідків.

Деякі нації і держави частково поступаються своїми функціями суб'єкта міжнародних відносин і міжнародного права зовнішньому контролю, який здійснюється наднаціональними органами.

Формування так званого єдиного глобального села (Global Village) мало б, сприяти більшій прозорості господарських трансакцій, але поки спостерігається протилежний процес. Особливо це проявилось під час світових фінансових криз 1997-1998 і 2008-2009 рр.

На авансцену світового економічного життя виходять нові гравці, які, поряд з традиційними, стають сьогодні «законодавцями мод» у

світогосподарських процесах. Помітно впливають на ці процеси :

- 1) міжнародні організації:
 - Міжнародний валютний фонд;
 - Світовий Банк;
 - Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД);
 - продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО);
 - Міжнародна організація праці;
 - ВТО;
- 2) країни Великої вісімки;
- 3) регіональні економічні та фінансові організації;
- 4) багатонаціональні корпорації;
- 5) інституціональні інвестори (пенсійні та інвестиційні фонди, страхові компанії);
- 6) неурядові організації;
- 7) великі міста;
- 8) окремі видатні особистості (науковці, лауреати Нобелівської премії, університетські професори, відомі фінансисти, підприємці та ін.).

В кембріджському словнику з глобалізації виділено п'ять основних компонентів, що дають системне уявлення про генезис і структуру

економічної глобалізації.

- По-перше, це макросфера, що відображає історичний процес інтеграції економічної діяльності на основі розвитку торгівлі між країнами, регіонами і континентами.
- По-друге, утвердження глобального ринку товарів і послуг на принципах вільної торгівлі.
- По-третє, розвиток глобальної фінансової інтеграції внаслідок лібералізації руху капіталу, валютних операцій та інших фінансових трансакцій.
- По-четверте, зростання ролі економічних гравців, особливо транснаціональних корпорацій.
- По-п'яте, трансформація ринку праці, його змісту і характеру в контексті розвитку міжнародного бізнесу в умовах нових інформаційних і комунікаційних технологій.

Структурні глобальні зміни

Поряд з безумовними перевагами глобалізації, необхідно враховувати її неоднозначність, різноманітність впливу на окремі групи країн і різні сфери сучасного виробництва.

В умовах структурних глобальних трансформацій, які поступово поширюються на весь світовий економічний простір, випереджальний розвиток характерний для оброблювальної промисловості та сфери послуг, в які перетікають капітал і кваліфікована робоча сила.

У той же час інші галузі (наприклад, вугільна промисловість) відчують гострий дефіцит факторів виробництва, через що погіршується їх депресивний стан.

Структурні глобальні зміни

Проявом структурних глобальних змін стає процес деіндустріалізації, обумовлений світовою енергетичною кризою ще в 1970-х рр. («Голландська хвороба»).

Позитивною стороною деіндустріалізації, яка свідчить про вичерпання традиційних джерел і ресурсів індустріалізму, можна вважати розвиток сервісної економіки, ноосферизація виробництва, удосконалення космічних технологій, поступовий перехід до неоекономіки, до постекономічних громадських форм. Негативний же аспект цього явища полягає в загрозі повернення застарілих, традиційних, архаїчних структур господарства в окремих країнах, що розвиваються і в перехідних економіках внаслідок їхньої неконкурентоспроможності і слабкості ресурсної бази економічного розвитку. Головна задача країн з так званими ринками, що формуються (Emerging Market Economies) складається в мінімізації вразливості від зовнішніх шоків і від зміни позицій іноземних інвесторів, які регулюють великі потоки так званих летючих капіталів. Глобалізація становить серйозну загрозу для найменш розвинених країн, так як саме вони відчують гостру нестачу людського капіталу, сучасних інститутів, виробничої та соціальної інфраструктури, економічних рішень, адекватних викликам глобалізації.

Структурні глобальні зміни

Промислово розвинені країни отримують найбільші дивіденди від глобалізації, однак і в цій частині світової економіки глобалізація диктує нові вимоги і підходи до економічної політики.

Завдяки торгівлі, інвестиціям, доступу до зовнішніх джерел ресурсів глобалізація полегшує заміну малокваліфікованої робочої сили за рахунок менш розвинених держав.

Цей же процес здійснюється шляхом безпосередньої імміграції іноземних громадян. В результаті виникають ускладнення на національному ринку праці, звужуються можливості забезпечення соціальних гарантій, через що дана група країн зіштовхується з рядом проблем.

Структурні глобальні зміни

Промислово розвинені країни стикаються з такими проблемами:

- Змінюються підходи щодо розробки та здійснення торговельної, промислової та конкурентної політики;
- Активізація внутрішньофірмових трансакцій ускладнює реалізацію економічної та податкової політики;
- Уряди стикаються з труднощами електронного управління трансакціями, оскільки зростаючий глобальний ринок неналежно пов'язаний з географічною територією;
- Ускладнюється вирішення соціальних питань, оскільки мобільність капіталу зменшує ефективність національного трудового законодавства, норми і стандарти якого розраховані насамперед на власну робочу силу.

Передумовою розвитку глобалізації на рівні окремої країни

є використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, що дозволяє активізувати обмін ідеями і інформацією між різними країнами, підвищувати обізнаність споживачів про іноземні товари, істотним чином зменшувати вартість послуг.

За даними, які наводить у своїй книзі Б. Гейтс, вартість обробки авіаквитків турагентом за допомогою комп'ютерної системи бронювання дорівнює 8 дол. США, а за допомогою Інтернету - 1 дол. США. Банківські витрати на одну транзакцію з використанням телефонного зв'язку складають 0,25 дол. США, а інтернет-технології скорочують витрати до 0,01 дол. США. Кабельні системи в Європі та Азії дають можливість фірмам в багатьох країнах одночасно формувати регіональний, а іноді і глобальний попит.

Глобальні форми економічного розвитку

набувають все більш завершений вигляд і проявляються:

- у збільшенні обсягів та диверсифікації структури міжнародних прямих і портфельних інвестицій, які все ширше використовуються як важливий механізм національного економічного розвитку;
- міграції робочої сили в межах всього світового господарства;
- зростаючому значенні знань, технологій, менеджменту, маркетингу, які зароджуються, як правило, в більш розвинених країнах, а використовуються і в економічних системах, які тільки інтегруються в світо господарські процеси.

- середньорічний обсяг світового експорту товарів і послуг з 1981 по 1990 рр. становив 2 трлн. 683 млрд. дол. США, у наступному десятилітті - 5 трлн. 736 млрд., а в 2011 році досяг майже 22 трлн. дол. США, тобто збільшився більш ніж в 7,5 рази порівняно з періодом 1981-1990 рр.
- економіки більшості країн світу стають більш відкритими, а це сприяє їх активній участі в процесах глобалізації. Так, відношення товарного експорту до світового ВВП має стійку тенденцію до збільшення: з 4,6% в 1870 р. до 7,9% у 1913 р., 9% в 1929 р., 10% в 1950 р., 14,5% в 1970 р. і близько 20% в 1998 р. у 2008 р. цей показник досяг майже 25%. У країнах - членах ОЕСР питома вага експорту товарів і послуг у ВВП становив у зазначеному році в середньому 26,3%, а в Нідерландах - 69,5%, в Ірландії - 74,6%, в Бельгії - 86,1%, в Люксембурзі - 151,3%.

Глобальні форми економічного розвитку

Лавиноподібне зростання світового фінансового ринку, кількості та об'ємів фінансових трансакцій, що здійснюються між різними суб'єктами світогосподарських зв'язків.

Якщо в 1978 р. щоденний обсяг трансакцій по іноземних валютах становив 15 млрд. дол. США, в 1992 р. - 880 млрд., то в 1995 р. цей показник підскочив до 1,3 трлн. дол. США. За існуючими оцінками в даний час щоденний обсяг фінансових трансакцій досягає 2 трлн. дол. США, а головними суб'єктами міжнародного фінансового ринку є пенсійні та взаємні фонди, страхові компанії і трасти, транснаціональні банки.

Глобальні форми економічного розвитку

Формування та розвиток багатонаціонального підприємництва на основі значного розширення та диверсифікації діяльності транснаціональних фірм і корпорацій, які, зокрема, контролюють половину світової торгівлі готовими виробами, велику частину торгівлі послугами, 80% посівних площ, спеціалізуються на експорті сільськогосподарської сировини. Загальний об'єм продажів закордонних філій ТНК набагато перевищує світовий експорт, на них припадає близько 7% міжнародного технологічного обміну, ноу-хау, патентів, ліцензій. Головними рушійними силами подібного динамізму ТНК є значне розширення ринку шляхом розвитку горизонтальної та вертикальної інтеграції, істотне зниження витрат виробництва за рахунок зростання його масштабів і залучення дешевої сировини і робочої сили, контроль над технологічними трансфертами, значення яких на сучасному етапі важко переоцінити.

Глобальні форми економічного розвитку

- глобальна фірма (ТНК) є основним суб'єктом багатонаціонального виробництва. Вона об'єднує в одному організаційному, фінансовому, технологічному режимі процес виробництва продукції, міжнародні трансакції, управління, маркетинг, наукові та технологічні дослідження та інші елементи стратегічної діяльності. Характерною особливістю таких фірм є також розвиток і поглиблення внутрішньофірмової торгівлі у вигляді поставок компонентів і напівфабрикатів материнської компанії або ж у вигляді обміну високоспеціалізованими кінцевими виробами. Останнє є показником того, як філії підприємства виводять свій продукт на міжнародну арену, пристосовують його до вимог зарубіжних ринків. Торгівля спеціалізованими виробами домінує у фірмах і секторах з високим ступенем глобалізації.

Глобальні форми економічного розвитку

Створення стратегічних альянсів при формуванні системи постійних зв'язків між багатьма підприємствами різних країн.

Членами альянсів можуть бути переважно великі олігополістичні фірми, але в системі субконтрактів можуть брати участь компанії, що спеціалізуються на виробництві товарів і наданні послуг, які не характеризуються економією на масштабах.

Значна частина стратегічних альянсів зосереджена в галузі наукових досліджень і технологічних розробок.

У виробництві комп'ютерів, телекомунікаційних систем задіяні великі американські, європейські і японські фірми, які формують олігополістичні ринкові структури, домінуючі у відповідних сегментах ринку. Тобто економічний розвиток на основі глобалізації діяльності фірм набуває нового імпульсу за рахунок отримання ними додаткових джерел і ресурсів.

Персоніфікованим фактором і одним із суттєвих показників ступеня розвитку глобалізації є робоча сила.

Подібно іншим факторам виробництва, робоча сила також переміщується в кордонах загальнопланетарного господарства. Але обсяги переміщення, інтенсивність міграційних потоків між країнами, їх динамізм свідчать про те, що цей процес з кінця ХХ в. набув глобальних масштабів. Якщо в XVII-XVIII століттях 15 млн. африканців були в якості рабів вивезені до Бразилії, в Карибські країни і Північну Америку, то зараз за даними МОП близько 200 млн. осіб працюють за межами своїх країн. Ще 20 млн. знаходяться за кордоном як біженці або політемігранти, близько 1,5 млн. осіб щорічно емігрують і майже 1 млн. знаходять тимчасовий притулок в інших країнах.

Робоча сила

Згаданий глобалізаційний фактор - один з найбільш парадоксальних у системі сучасного світового економічного розвитку. Так, відзначається *активізація еміграційних процесів і підвищення ступеня впливу іноземної робочої сили на економічне піднесення окремих країн і регіонів*. Однак події 1990-х рр., пов'язані з розпадом СРСР та Югославії, зі створенням єдиного європейського економічного та валютного союзу, привели до прийняття жорсткого імміграційного законодавства, яке пригальмувало розвиток міграційних процесів у світі.

Іншою стримуючою причиною є переважання *попиту на міграцію висококваліфікованої робочої сили*, що відображено у відповідних національних законодавствах індустриальних країн. У той же час ТНК, як і окремі держави, на певних етапах всіляко сприяють вільному переміщенню робочої сили з країни в країну для заповнення дефіциту в кваліфікованих працівниках. Виходячи з цього можна зробити висновок, що зараз формуються передумови для розвитку глобального ринку людського капіталу, тобто високоосвіченої робочої сили.

Міжкраїнна асиметрія економічної глобалізації
в контексті ресурсу і потенціалу розвитку стає все більш
очевидною

- На одному полюсі світової економіки концентруються країни - **глобальні лідери з домінуванням США**, які вбачають в глобалізації не просто економічні вигоди, але і національну місію. Внаслідок результативної багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку в цій країні накопичено безпрецедентний фінансовий і людський капітал.
- На іншому полюсі знаходиться більшість країн - **глобальних аутсайдерів**, які не можуть на паритетних засадах брати активну участь у процесах глобалізації, а намагаються хоч яким-небудь чином відповідати на її виклики. Це відбувається через те, що для них характерна примусова консервація індустріальних, а іноді й до індустріальних стандартів у зв'язку з багаторічним нееквівалентним перерозподілом світових ресурсів розвитку, а особливо результатів міжнародного виробництва. Іншими словами, логіка глобальної конвергенції для більшості країн трансформується в національні стратегії пристосування або навіть виживання.

З позицій перспектив розвитку економічної антиглобалізації, її впливу на подальший світогосподарський розвиток, принципово важливим є

- Методологічна ідентифікація антиглобалізації як об'єктивного прояву дуалістичної природи глобалізації, зокрема економічної.
- Виокремлення та оцінка інтелектуальної складової і потенціалу персоніфікації економічного антиглобалізму на рівні видатних особистостей, оскільки антиглобалісти мають і будуть мати справу з глобалістами - світовими лідерами політики і глобального бізнесу.
- Пошук конструктивного діалогу антиглобалістів з ідеологами, носіями і провідниками економічної глобалізації - політико-економічною елітою країн-лідерів (США, Європейський Союз, Японія), топ-менеджментом міжнародних фінансових організацій. При загальному розумінні необхідності реформування останніх слід усвідомлювати, що мається на увазі не перегляд функцій, наприклад, МВФ, Світового банку, СОТ, а системна трансформація їх ролі в сучасній регулюючій інфраструктурі.

В даний час мова, безумовно, йде не про універсальність і досконалість глобальної економічної системи, а скоріше, про глобальну доступність ресурсів і інновацій, глобальний характер факторної мобільності, глобальну ринкову уніфікацію і регуляторну гармонізацію, глобальну індивідуалізацію та корпоратизацію, про регіонально-континентальну консолідацію, синхронізацію темпів і рівнів економічного розвитку в умовах циклічної кризовості.

Глобальне кризоутворення

- Ріст інформаційної асиметрії активізує фінансові спекуляції, які стимулюються заангажованими США оцінками світових рейтингових агенцій учасників усіх сегментів глобального ринку - банків, корпорацій, страхових і пенсійних фондів. В цьому плані примітно, що в поширенні інформаційної асиметрії і провокуванні сучасної фінансової кризи одну з ключових ролей зіграли найбільш впливові рейтингові агенції американського походження - «Fitch», «Moody's» і «Standard and Poor's», які, володіючи ексклюзивною інформацією і консультативно супроводжуючи нові надприбуткові фінансові продукти, ігнорували принципи забезпечення стабільності, надійності і транспарентності фінансового ринку.

Глобальне кризоутворення

- Найбільш відчутний поштовх глобальному кризоутворенню надає вражаюча в останні роки інноваційність глобального фінансового бізнесу, зумовлена загостренням конкуренції в нестабільній цінній кон'юнктурі, науково-технічними досягненнями, прогресом фінансової теорії та розвитком практики корпоративного топ-менеджменту.
- Нові інструменти, народжуючись сотнями і тисячами на світових біржових ринках, вже навіть і в перспективі не орієнтовані на вирішення проблем реальної економіки, оскільки більшість з них продукуються в приватних фінансових інститутах.